

Frank Tibor

Arthur J. Patterson és a *The Magyars*

A kiegyezés korának legjelentősebb, páratlan brit krónikája Arthur J. Patterson könyve, a *The Magyars* (A magyarok). Az ifjú Arthur J. Patterson a walesi Radnorban¹ részesült magánoktatásban, majd 1855-ben Cambridge-be került,² ahol könyv terjedelmű esszéjével, a *Caste, considered under its moral, social, and religious aspects* (A kaszt, erkölcsi, társadalmi és vallásos szempontból) című tanulmánnyal, utóbb első megjelent könyvével elnyerte az 1860-ra kiírt Le Bas-díjat a Cambridge-i Egyetemen.³ A *Caste* egy olyan ember éles szemű társadalomtudományi elemzése, aki láthatóan ismeri Indiát és társadalmi berendezkedését. Bár nincs bizonyíték arra, hogy valaha is járt volna Indiában, a szerző érezhetően nyitott volt más kultúrák és társadalmak irányában. A kaszt múltbeli és aktuális helyzetének ez a világos bemutatása, jellegének és a kereszténységgel fennálló kapcsolatának a vizsgálata okos fiatalemberre utal, aki képes megközelíteni és megérteni távoli társadalmakat is.

1862-ben, nem sokkal Cambridge után Patterson Magyarországra utazott. A 19. század derekán Magyarország talán épp olyan egzotikusnak tűnhetett, mint India. Maga Patterson magyarázta el, miért választotta ezt az országot, és kiemelten hivatkozott a politikára: „*Engem nem a régiségek, a sport, a tájak, és nem a természettudomány vonzott ebbe az országba. Különösen az érdekelt, hogy az ország intézményei és történelmi viszontagságai hogyan világítanak rá a társadalom- és politikatudományra [...] Az „átlagolvasó” talán felpanaszolja majd, hogy olyan sok politikát erőltetnek rá. De egy Magyarországról szóló könyv, amely nem tárgyalja a politikát, olyasmiről volna, mintha a Hamlet kritikusa nem venne tudomást hőse örültségéről.*”⁴

Patterson először 1862 márciusában érkezett Magyarországra, ahol öt hónapig tartózkodott. Nem sokkal később csaknem egy esztendő telt itt 1863–64-ben, majd ismét két évet 1865–67-ben. Elgondolkozhatunk azon, hogy ez a Cambridge-ben végzett fiatalember csakis azért érkezett-e Magyarországra, hogy tanulmányozza a magyar társadalmat? Nincs írásos bizonyítékunk, amellyel alá lehetne támasztani azt a feltételezést, hogy hivatalos megbízása lett volna az országban végzett megfigyelésekre, a hosszú és illusztris brit „megfigyelők” sorába illeszkedve, amely J. A. Blackwelltől C. A. Macartney-ig terjed. Megválaszolatlan marad a kérdés, hogy Arthur J. Patterson a magyar (és a Habsburg) történelem egy meghatározó szakaszában hivatalos vagy félhivatalos, nyilvános avagy titkos megfigyelője volt-e Magyarországnak.

---

¹ *The History of Radnorshire* by the Late Rev. Jonathan WILLIAMS, M.A. (Tenby, R. Mason, 1859.) egy példánya fennmaradt Patterson személyes könyvtárában (ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet).

² J. and J. A. VENN (ed.): *Alumni Cantabrigienses*, Part 2, from 1752 to 1900. Cambridge University Press, 1940-1954.

³ London, Smith, Elder and Co. 1861.

⁴ PATTERSON, Arthur J.: *The Magyars: Their Country and Institutions*. Smith, Elder & Co. London, 1869. I. 18. (PATTERSON).

Meglehetősen gyorsan megtanult magyarul, így azután a nyelv jó munkaeszköze lett az ország és népe tanulmányozásához. „Amikor már annyira megtanultam magyarul, hogy meglehetősen könnyedén olvastam és társalogtam, képessé váltam olyan osztályoktól és egyénektől is információkat szerezni, amelyekkel és akikkel a nyugat-európai utazók többsége nem volt képes közvetlen kapcsolatot teremteni. E nyelv ismeretének köszönhetem az általam összegyűjtött információk nagyobb részét, ami az árnyalatokat illeti, amelyek megkülönböztetik a magyaroknál az egyes osztályokat és pártokat.”⁵ Társasági okok miatt azonban nehezen sikerült megtanulnia magyarul: „Nyelvtanulásom akadályának felét az képezte, hogy a műveltebb személyek között – akikkel a legtermészetesebb és a legkellemesebb a társalgás – rendkívül elterjedt a német nyelv, a franciáról és az angolról nem is beszélve. Általános szabályként állapíthatjuk meg, hogy minél magasabbra megy az ember a magyar társadalomban, akár a hagyományos rangot, akár a neveltetést illetően, annál kisebb a ragaszkodás a nemzeti nyelvéhez.”⁶

Patterson fáradhatatlanul járta a magyarok lakta területeket: „Időm nagy részét a fővárosban töltöttem, de hosszú hetekig tartózkodtam néhány vidéki városban is, például Szegeden, Debrecenben és Miskolcon, és számos vidéki házban is. 1864-ben bejártam Erdélyt és észak-kelet Magyarországot. Így megismertem az ország magyarok lakta területének a nagyobb részét, az osztrák határon levő Pressburgtól [Pozsony, ma Bratislava, Szlovákia] Kronstadtig [Brassó, ma Braşov, Románia], Erdély délkeleti sarkában; az észak-keleten fekvő Munkácstól [ma Mukacseve, Ukrajna] a dél-nyugaton elterülő Balatonig.”⁷

Amikor 1865-ben Magyarországon tartózkodott, figyelemmel kísérte és le is írta a választásokat, amelyek előkészítették az 1867-es kiegyezés útját. 1866-ban három kitűnő cikket írt a *Fortnightly Review* számára a magyar választásokról. Az első címe *The Electoral Laws of Hungary (A magyar választási törvények)*, a második *Country Life in Hungary before the Elections (Vidéki élet Magyarországon a választások előtt)*, és az utolsó cikk címe *A Hungarian Election (Egy magyar választás)* volt.⁸ 1868-ra már olyan jól tudott magyarul, hogy angolra fordította Jókai Mór (1825–1904) *Az új földesúr (The New Landlord)* című regényét a Macmillan kiadó számára. Alig egy évvel a kiegyezés után a könyv nagyon jó fogadtatásban részesült Angliában, nem utolsósorban azért, mert a kellő időben utalt a közelmúlt osztrák–magyar konfliktusára.⁹ Amint George Cushing, a magyar irodalom egykori

⁵ PATTERSON: I. kötet, 2-3.

⁶ PATTERSON: I. kötet, 135.

⁷ PATTERSON: I. kötet, 2.

⁸ *The Fortnightly Review*, V (15 May to 1 August 1866), 1-14. V (1 August 1866), 705-717, VI (15 August to 1 December 1866), 129-150.

⁹ Egykorú kritikáit ld. *The Imperial Review*, 1868. április 18. 369-70. *The London Review*, 1868. április 25. *Pall Mall Gazette*, 1868. május 11. 11-12. *The Guardian*, 1868. június 3. 645; *The Scotsman*, *The Westminster Review*, *The Contemporary Review*, 1868. Az angol bírálók Jókai regényéről, I-III. rész: *A Hon*, 1868. december. Mindez a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában (MTAK Kt) Ms 4338/90-98. JÓKAI Mór: *Utóhang*, 1895. IN: *Az új földesúr*, Jókai Mór összes művei, Vol. XXVI. Révai, Budapest, 1913. 327-328. és Jókai Mór *összes művei*, 13. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 357. A regény nagy-britanniai fogadtatásáról ld. CZIGÁNY Lóránt: *A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában 1830-1914*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 205-213. Vö. A. J. PATTERSON – Jókai Mórhoz, d.n. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár (OSzK Kt Lt).

kiváló londoni professzora írta 1985-ben: „Sokatmondó az a tény, hogy azt a Jókai-regényt választotta lefordításra, amelynek a legközvetlenebb politikai kapcsolata volt a ki-egyezőssel.”¹⁰ Patterson elégedett volt a fordításról megjelent recenziókkal, de, ahogy Jókainak önkritikusan megjegyezte, „kereskedelmi számítások szempontjából a fordításom még nem sikeres”.¹¹ Ezzel az első fordításával Patterson előkészítette a regény nemzetközi sikerét, mert a holland, a svéd és a dán kiadások is az ő angol fordításán alapultak.

1871-ben folytatta fordítás-sorozatát, s a *The Cornhill Magazine* számára elkészítette Gyulai Pál *Egy régi udvarház utolsó gazdája*¹² c. regényének fordítását. Ez a mű is a korabeli politikával foglalkozik, Erdélyben játszódik az 1848–49-es forradalom utáni időszakban. Mivel a fordítás egy folyóiratban jelent meg, nem sok recenziót írtak róla, de a tekintélyes *The Illustrated London News* kivételt tett, a lap írását Patterson el is küldte Gyulainak.¹³

Pattersonnak Gyulai Pállal (1826–1909) folytatott, szerencsésen fennmaradt levelezése egy tiszteletteljes, tartós barátság emlékét őrzi.¹⁴ Pattersonnak Gyulaihoz intézett levelei elárulják ragaszkodását a filológiai pontossághoz. Gyakran kérte Gyulait, hogy magyarázza el neki a nehéz kifejezéseket és a régies mondatokat; néha német tudásával igyekezett áthidalni a magyar és az angol közötti távolságot.¹⁵ Patterson arra is felhasználta barátságukat, hogy rendszeresen információkat gyűjtsön a magyar irodalomról és különösen kedvenceiről, például Petőfi Sándorról.¹⁶ Az 1870-es évek elején a magyar dolgok iránti lázas érdeklődése messze túlment az irodalmon, érdeklődött a nyelvészek, történészek, tudós társaságok, újságok iránt, mondhatjuk hogy az egész magyar értelmiségi élet iránt. A nagyra becsült *Budapesti Szemlén* kívül olvasta a *Figyelőt*, a *Reformot* és a Magyar Tudományos Akadémia *Értesítőjét*, a Kisfaludy Társaság *Évkönyvét* és megpróbálta megszerezni a Magyar Történelmi Társulat közleményeit is.¹⁷ Az 1870-es évek derekán leginkább a *Magyar Nyelvőr* érdekelt, de olvasta az *Ungarische Revue*-t is.¹⁸

Patterson azt tapasztalta, hogy a brit könyvkereskedőket nem nagyon érdekelték a magyarból fordított regények, de felajánlotta, hogy „boldogan készít azokról recenziót néhány angol folyóiratba.”¹⁹ Kedvező kritikát írt Gyulai „*Romhányi. Egy szatíra*” c. mű-

¹⁰ CUSHING, G. F.: *Arthur Patterson*. Hungarian Studies in English, Vol. XVIII. Kossuth Lajos University, Debrecen, 1985. 7-8. (CUSHING).

¹¹ A. J. PATTERSON - Jókai Mórhoz, d.n. [1868], OSzK Kt, Fond V/435. (magyarul).

¹² The Last Master of an Old Manor-House. A Transylvanian Tale. From the Hungarian of Paul Gyulai, translated by A. J. Patterson, *The Cornhill Magazine*, Vol. 26 (September-October 1872), 357-384, 475-512.

¹³ A. J. PATTERSON - Gyulai Pálhoz, London, 1872. december 9. OSzK Kt Lt.

¹⁴ Gyulai Pál levelei A. J. Pattersonhoz, 1868-1882. OSzK Kt Lt.

¹⁵ A. J. PATTERSON - Gyulai Pálhoz, London, London, 1868. augusztus 20. és szeptember 25. OSzK Kt Lt.

¹⁶ A. J. PATTERSON - Gyulai Pálhoz, London, 1869. április 3. 1870. december 24. OSzK Kt Lt.

¹⁷ A. J. PATTERSON - Gyulai Pálhoz, London, 1870. november 3., 1870. december 13. és 24. 1871. február 5. OSzK Kt Lt.

¹⁸ A. J. PATTERSON - Budenz Józsefhez, 1875. október 10. MTAK Kt, MS 5449/177; A. J. PATTERSON - Hunfalvy Pálhoz, 1882. június 4., MTAK Kt. MS 4753/112.

¹⁹ A. J. PATTERSON - Gyulai Pálhoz, London, 1873. május 18. OSzK Kt Lt.

véről és Kemény Zsigmond tanulmányairól a *The Academy*-ben.²⁰ Patterson baráti kapcsolata a *The Academy* szerkesztőjével, Charles Edward C. B. Appletonnal (1841–1879), megnyitotta ezt a folyóiratot a magyar tudósok előtt, akik szemlélhették a friss könyveket és saját műveik ismertetései is nyilvánosságra találtak.²¹

Egyre gyarapodó magyar tudásával Patterson megkísérelt recenziót írni magyarra fordított angol irodalmi alkotásokról, például George Eliot akkoriban kiadott *Middlemarch* (1871–73) c. művéről. 1874-ben átnézte a fordítást és hosszú hiba-listát küldött Gyulainak, azon munkálkodva, hogy a magyar fordítás közelebb kerüljön az eredetihez.²² Patterson magyar szókincse valószínűleg kielégítő lehetett, de használta Ballagi Mór *A magyar nyelv teljes szótárát* is,²³ amelynek egy példánya máig fennmaradt a könyvtárában.

1869-re Patterson elkészült azzal a munkájával, amelyet Vámbéry Ármin a Magyarországgal foglalkozó legjobb könyvnek²⁴ nevezett: *The Magyars. Their Country and Institutions* (A magyarok: országuk és intézményeik, két kötetben). A *The Magyars* még ma is az egyik legjobb könyv Magyarországról, és nagy kár, hogy sohasem fordították le magyarra. A könyv egyebek között a *Fortnightly Review* számára írt cikkein²⁵ alapul. Briliáns útleírás és a magyar kultúrába történő színes bevezetés ötvözete. Emellett – mivel 1869-ben jelent meg – remek kommentárja az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéshez vezető útnak és Magyarország újonnan kialakult politikai helyzetének.

A szerző nagyszámú, nyomtatásban megjelent forrást használt fel, de a könyv mindenekfelett azon a sokféle, változatos beszélgetésen alapul, amelyet Patterson folytatott „számos magyar barátjával, akik kedvességének és vendégszeretetének köszönheti létét e könyv”, amint azt a szerző bevezetőjében kiemeli.²⁶ Nagyon fontos itt rámutatni, hogy ez a könyv, hasonlóan sok máséhoz, amelyeket független vagy annak látszó idegenek írtak Magyarországról vagy bármely országról, sok tekintetben azoktól az informátoroktól függött, akik adataikkal, véleményükkel, nézeteikkel megismertették a szerzőt. Patterson egyenesen úgy gondolta, hogy „egy népről az az idegen tud a legjobban véleményt alkotni, aki veszi a fáradságot és a saját szemszögükből igyekszik látni őket.”²⁷ Ezért azután „kivételes gondot fordítottam arra, mind tanulmányaim, mind beszélgetéseim során, hogy megismerjem a magyarok véleményét a magyar dolgokról. Remélhetőleg az eredmény vilá-

²⁰ Romhányi, A Satire, by P. Gyulai, *The Academy*, Vol. II (1 November 1871), 490-1; Sigismund Kemény's Studies, *The Academy*, Vol. II (15 May 1871), 259.

²¹ A. J. Patterson - Budenz Józsefhez, 1870. november 24., 1871. április 26. május 5. július 21. november 13. december 19. 1872. február 8. 1873. január 9. 1876. február 3. MTAK Kt, MSS 5449/168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 177.

²² A magyar szöveg elkészült, de a jelek szerint kiadatlan maradt az Athenaeumnál, 1874-ben, ahogyan a tervek eredetileg szóltak. Vö. A. J. Patterson - Gyulai Pálhoz, 1874. január 22., OSzK Kt Lt.

²³ Pest: Heckenast Gusztáv, 1873.

²⁴ Arminius VÁMBÉRY: *The Magyars*, by A. J. Patterson, *The Academy*, I (9 April 1870), 176.

²⁵ A *The Magyars* XII-XIV. fejezete (I. kötet, 247-317) Patterson *The Electoral Laws* c. cikkére épül, a XI. fejezetben részeket vesz át *Country Life* c. cikkéből (I. kötet, 221-222).

²⁶ PATTERSON: I. kötet, 15.

²⁷ PATTERSON: I. kötet, 3.

gosabb és életszerűbb képet fog adni az angol olvasónak arról a népről, amely számos okból igényt tarthat érdeklődésünkre és rokonszenvünkre.”²⁸

Patterson forrásait politikailag magyarbarátnak nevezhetjük és megközelítésére is a magyarokkal rokonszenvező hozzáállás a jellemző. Patterson meg sem kísérelte, hogy a nemzetiségekről is képet alkosson és eljusson a Magyar Királyságnak azokba a régióiba, amelyeket többnyire nem-magyarok laktak:

„Személyes tapasztalataim csekélyek vagy nem létezőek az észak-keleti szlovák területekről, vagy a déli határok mentén élő horvátokról és szerbekről. Figyelmemet az ország legerősebb nemzetiségére és a legelterjedtebb nyelvére összpontosítottam. Azzal hízelgek magamnak, hogy alaposabb és mindenre kiterjedő ismereteket szereztem arról, ami valóban fontos az ország társadalmi és politikai életében, mintha ugyanannyi idő alatt megpróbáltam volna felületesen megismerni az ország határain belül beszélt másik három vagy négy nyelvet.”²⁹

Bár Arthur J. Patterson Ferenc József 1867-es magyar királlyá koronázása után azonnal elhagyta az országot, élénk levelezésben maradt „magyar barátai-*val*”, akik ellátták őt hírekkel, például az ország gyorsan fejlődő fővárosának szüntelen változó arculatáról.³⁰ Néhány levelező társa azonban nem Budán vagy Pesten lakott, egy helyen például hivatkozik „egy magyar levelező társamra, aki büszkén vallja magát debreceni cívisnek”. Ez a személy valószínűleg Kiss Lajos, Debrecen polgármestere, később országgyűlési képviselője volt.³¹ Egy másik levelező partnere, akiről úgy ír, mint aki „egyike debreceni barátaimnak, egy jól ismert református egyházi személy”,³² id. Révész Imrével (1826–1881) azonosítható. Révész tudós kálvinista teológus volt, a debreceni kálvinista kollégium professzora és könyvtárosa, rendületlen harcosa a Habsburg-ellenes protestáns küzdelmeknek, és 1861-ben országgyűlési képviselő.³³ Patterson Révészről kapta Magyarországra vonatkozó információi jelentős részét, „különösen a statisztikai részt”.³⁴ Pattersonnak Révészhez írt egyik levelében a hivatkozások Kiss Lajosban és Rónay Jácintban sejtetik a további informátorokat.³⁵

Patterson szegedi forrásai közül meg kell említeni a város 1866-ban hivatalban levő, meg nem nevezett polgármesterét, aki valójában a „Bach-huszárr” Taschler József volt, közismerten Habsburg-hú ember.³⁶ Informátorai között

---

²⁸ Uo.

²⁹ PATTERSON: I. kötet, 2. – Patterson a dialektus szón nem a magyar nyelv variánsait, hanem a Magyarországon beszélt nem-magyar nyelveket értette.

³⁰ PATTERSON: I. kötet, 45.

³¹ PATTERSON: I. kötet, 119. Kiss Lajosról ld. *Magyar Életrajzi Lexikon*, I. kötet (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967), 929.

³² PATTERSON: I. kötet, 124.

³³ BALLAGI Mór: *Révész Imre emlékezete* (MTA emlékbeszédek, Budapest, 1882.), RÉVÉSZ Kálmán: *Révész Imre és művei időrendi sorozatban* (Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 1884.), ifj. RÉVÉSZ Imre: *Révész Imre élete* (Debrecen, 1926.); ZOVÁNYI Jenő: *A Tiszántúli Református Egyházkerület története* (Debrecen, 1935.); *Magyar Életrajzi Lexikon*, II. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 513.

³⁴ A. J. PATTERSON - id. Révész Imréhez, d.n. TtREL, I.15.a.4.

³⁵ A. J. PATTERSON - id. Révész Imréhez, 1869. október 11. és december 20., TtREL, I.15.a.4.

³⁶ KRISTÓ Gyula (szerk.): *Szeged történeti kronológiája*, Szeged, 1992. 64.

volt a „város egyik hajdúja”, a „város egyik rendőrbírója”, egy szegedi ‚kapitány’ és valószínűleg még sok más helybeli.³⁷ Nem mintha Patterson mindent száz százalékgig elfogadott volna, amit mondtak neki. Így ír erről a *The Magyars*-ban: „Amikor Gödöllőn és Pesten töltöttem 1863–64 telét, visszaemlékeztem a rettenetes történetekre, amelyeket a szegedi éhínségről hallottam. Ezért a polgármesterhez [Taschler Józsefhez] fordultam, hogy megtudjam, milyen hatása volt az éhínségnek a népesség halálozási arányszámára. Ő azonban kitartott amellett, hogy a tárgyban közzölt állítások rendkívül túlzóak, és hozzátette, hogy senki sem halt meg az éhínség következtében. Természetesen ezzel azt akarta mondani, hogy nem hallott senkiről, aki közvetlenül az éhezés miatt halt volna meg, és nem vette számításba annak közvetett hatását, pl. a betegségek növekvő számát, stb. Ez a Gemüthlichkeit, ez az optimizmus, amely a hanyagságban gyökerezik, minden másnál több kárt okoz az osztrák birodalom népeinek, a magyarokat is beleértve.”³⁸

A dolgok természetéből adódóan leginkább magyar és erdélyi-magyar arisztokraták hívták meg, például „B. gróf” (Bánffy) Szilágyssomlyóra (ma: Șimleu Silvaniei, Románia), aki egyenesen angolul tájékoztatta és beszélgetett vele (ami abban az időben nem volt gyakori), mert Patterson magyar tudása akkor még nagyon kezdetleges volt. Könnyedén mozgott az arisztokrácia köreiből, ahol sok dicsérni és sok bírálni valót talált. Kedvelte „új barátai”³⁹ „kedveségét és buzgó vendégszeretetét”. Kolozsvárott (ma: Cluj-Napoca, Románia) dicsérte „Mikó [Imre] gróf, a hazafi mágnás” magyar szellemét, amikor meglátogatta a legjelentősebb helyi kulturális és tudományos központot, az Erdélyi Múzeum-Egyesületet, amely a gróf által adományozott villában székelt.⁴⁰ Amikor a magyar arisztokrácia olvasási szokásairól ír, visszaemlékezett egy erdélyi grófnővel folytatott beszélgetésére, aki nagy megdöbbenésére „azt mondta nekem, hogy egy évben nem olvas csak három vagy négy magyar könyvet, mert azokat csak ritkán érdemes elolvasni, ha egyáltalán érdemes...”⁴¹

Az 1860-as viharos évtized során Pattersonból buzgó magyar hazafi lett.

Az országban tett számos utazása, a sok új barátság következtében jól megismerte a magyar társadalmat és különösen a magyar politikai elitet. A *The Magyars* sok esztendő kemény munkáját koronázta meg, és követte az utat a szerző magyarországi letelepedése előtt. A *The Magyars*-ról írva George Cushing egyedülállónak találta a könyvet, „amely megragadja a kiegyezéskori Magyarország légkörét az ipari és kereskedelmi fejlődés előestéjén, amikor a vasutak (és Patterson tartott a vasutakkal járó következmények némelyikétől) gyorsan kezdtek terjedni.”⁴² Én ennél is tovább lépnék, és azt állítom, hogy a könyv lényeges hozzájárulás és kommentár is volt az 1867-es kiegyezéshez és következményei-

³⁷ PATTERSON: I. kötet, 143. 145.

³⁸ PATTERSON: I. kötet, 146-7.

³⁹ PATTERSON: II. kötet, 342-5.

⁴⁰ PATTERSON: II. kötet, 222-3. Vö. SEBESTYÉN Kálmán: *Száznegyven éves az Erdélyi Múzeum Egyesület*, Honismeret, 1999 (XXVII) 6.

⁴¹ PATTERSON: II. kötet, 196.

⁴² CUSHING: 19.

hez.⁴³ Ez segíthet újra meghatározni Patterson szerepét, és megmutatni őt mint jelentős politikai kommentátort és hídépítőt a 19. századi Anglia és Magyarország között.

Patterson úgy gondolt a magyarokra (bár nem szükségszerűen minden magyar alattvalóra), mint az újonnan életre hívott Osztrák-Magyar Monarchia uralkodó politikai erejére és motorjára. A könyv célja egy nagy európai hatalom újjászületésének ünneplése volt, és annak bemutatása, hogy a magyarok e hatalom fenntartásának kiemelkedő, ha nem a legkiemelkedőbb erejét képezik. Ebből ered a cím és a könyv lényeges üzenete: új hatalom született, amelyet a magyar elem tart fenn. Világosan ki is jelentette, miért írta meg a könyvét: „Az a politikai formáció, amelyet mi még mindig Ausztriának hívunk, holott helyesebb volna az Osztrák-Magyar Monarchia kifejezést használni, napról napra divatosabb lesz, de még nem lépett fel azzal az igénnyel, hogy úgy tekintsenek rá, mint az öt európai nagyhatalom egyikére. Azt mondhatjuk, hogy ebben az államban a magyaroknak döntő szavuk van. Az 1867-es kiegyezés óta két szoros szövetségben létező monarchiáról (sic) van szó, amelyek egyenlő jogokkal rendelkeznek mind a belső közigazgatás, mind a közös szövetségi kormány politikája feletti ellenőrzést illetően. E monarchiák egyike a Magyar Királyság, a másik, mivel nincs rá jobb elnevezés, az Osztrák Császárság, esetleg Cisleithania. Elméletileg ez a két állam egyformán szuverén és a teljes egyenlőség alapján lépett konföderációra. Gyakorlatilag úgy látjuk, hogy az előnyök mérlegének nyelve enyhén Magyarország javára billen.”⁴⁴

Volt azonban egy pont, ahol a politológus Patterson tévedett. Arra a következtetésre jutott, hogy „Cisleithaniát nyilvánvalóan inkább fenyegeti a szétesés veszélye, mint a magyar királyságot.”⁴⁵ Szívesen gondolt úgy Magyarországra, mint amely a magyarok ellenőrzése alatt biztonságban létezik. Magánlevelezésében azonban egyfajta prófétikus sejtés mutatkozott, és kétségtelenül kritikusabb hangot ütött meg a magyar politikai gondolkodást illetően, amelyet múltba tekintőnek tartott. Egy 1869-es levelében ezt írta: „[...] maguknak magyaroknak [...] egy nagy hibájuk van, amely azonban komoly, sőt végzetes is lehet, és nemzeti fejlődésük akadályává válhat. Ez pedig az, hogy mindig hátra tekintenek & a történelmet olvassák. Nem élünk a Rákócziak vagy Kálvin korában – sőt, nem élünk már Széchenyi & Kossuth korában sem – és ha az általuk követett szabályok szerint irányítjuk életünket, lemaradunk a versenyben. Gondolja csak meg, ha a magyarok nem haladnak előre, eltapossa majd őket a tömeg. Ha Magyarország nem civilizálja önmagát az alatt a rövid idő alatt, amíg a rothadó ottomán birodalom még áll, utána már késő lesz. Ezért vagyok én olyan szomorú, amikor látom, hogy olyan sok magyar – olyan sok jó hazafi – hátrafelé & befelé tekint, ahelyett, hogy előre & kifelé tekintene.”⁴⁶

⁴³ A kiegyezésről legújabban ld. DIÓSZEGI István: *A Ferenc József-i kor 1849-1918*, Budapest, 1999. KOZÁRI Mónika: *A dualista rendszer, 1867-1918*, Budapest, 2005. GERŐ András (szerk.): *A Monarchia kora - ma*, Budapest, 2007. Részletes historiográfiai áttekintés megjelenés előtt: FRANK, Tibor: *Conflicting Sovereignties: The Habsburg Monarchy in Hungarian Historiography*. IN: FRANK, Tibor and HADLER, Frank (eds.): *Disputed Lands, Conflicting Histories*, Houndmills Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010.

⁴⁴ PATTERSON: I. kötet, 4-5.

⁴⁵ PATTERSON: I. kötet, 6.

⁴⁶ A. J. PATTERSON - id. Révész Imréhez, 1869. október 11. TtREL I.25.a.4.

Gyulai Pálhoz írt egyik levelében pedig ezt írja: „Maguk magyarok [...] túlságosan a politikának szentelik magukat.”⁴⁷

Patterson könyvének a forrásanyagából fény derül magyarbarát érzelmeire. Bonerhez hasonlóan ő sem közöl bibliográfiát, de összeállítva az általa tanulmányozott művek jegyzékét,⁴⁸ nagyon jellemző képet sikerült rekonstruálnom. Számos magyar informátorán túl rengeteg más forrást is felhasznált, magyar, brit, német és francia tudósoktól és újságíróktól is szerzett információkat. Beállítottsága forrásai megválasztásánál is jellemzően magyarbarát.

Az 1870-es években Patterson tevékenyen igyekezett terjeszteni Angliában a magyar szellemi élet gyümölcseit, bár nem sok sikert ért el. Ahogyan Budenz Józsefnek írta: „Ami azt illeti, mindig nagyon kellemes honfitársaim között terjeszteni az ismereteket Magyarország mindenféle intellektuális termékeiről, de ebben a nyüzsgő metropoliszban nagy művészetet és üzleti rátermettséget igényel olyan olvasókat találni, akik időt szakítanak rá, hogy némi hasznot húzzanak belőle.”⁴⁹ Az 1880-as évek-

⁴⁷ A. J. PATTERSON – Gyulai Pálhoz, 1869. április 3., OSzK Kt Lt.

⁴⁸ Kurta hivatkozásai, megjegyzései alapján összeállítottam a *The Magyars* bibliográfiáját, melyet Patterson nem adott meg. A Patterson által nem közölt neveket, címeket, megjelenési adatokat szögletes zárójelben közlöm. Az oldalszámok Patterson könyvére utalnak. A bibliográfia tükrözi Patterson tájékozódásának irányait, kitekintésének körét, ismereteinek hálóját. ANSTED, Professor David Thomas: *A Short Trip in Hungary and Transylvania [in the Spring of 1862]*, London, 1862. I. 7. 167. 176. II. 150. BARTALUS István (Előadás a Kisfaludy Társaságban), II. 104; BONER, Charles: *Transylvania: its Products and its People*, London, 1865. I. 17. 55. II. 88-89. 94. 226. 261-62. 265. 274. 304. BOWRING, Sir John: *Poetry of the Magyars*, London, 1830. II. 184. BRACE, Charles Loring: *Hungary in 1851, with an experience of the Austrian police*, New York, 1852. I. 60. II. 338; DITZ, Heinrich: *Die ungarische Landwirtschaft*, Leipzig, 1867. I. 76-96. *passim*, 111. 121-22. 157-59. 169. II. 4. EDWARDS, Henry Sutherland: *The Russians at Home: Unpolitical Sketches*, London, 1861. I. 321. II. 152. 191. FÉNYES Elek: [feltehetően:] *Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása*, Pest, 1857. ill. *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben*, 1-3. kötet, 2. kiadás, Pest, 1841-1844. I. 10. II. 82. 94. DE GÉRANDO, Auguste: *De l'esprit public en Hongrie depuis la révolution française*, Paris, 1848. I. 70. 105-107. 115. 261. DE GÉRANDO, Auguste: *La Transylvanie et ses Habitants*, Paris, 1845. 2. kiadás 1850. II. 25. 295. 299. 302. 320. GIBBON, Edward: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 1-6. London, 1776-1788. I. 22. 50. Patterson valószínűleg azokra a részekre utal, amelyekre GÁL István is felhívta a figyelmet: *Gibbon a magyar történelemről*, Századok, 105. No. 1. 1971. 70-88. A Hon, Pest, 1868 vagy 1869. II. 114. HUNFALVY János: *Az osztrák birodalom rövid statisztikája*, Pest, 1867. I. 119-20. II. 93. LATHAM, Robert Gordon: *The Native Races of the Russian Empire*, 1-2. London, 1853. I. 49. MOCSÁRY Lajos: *A kérdések kérdése*, Pest, 1866. I. 313-15. MURRAY, John: *A Handbook for Travellers in Southern Germany*, London, 1837. 10. kiadás 1867. I. 22. 34. MÜLLER, [Friedrich] Max: *Lectures on the Science of Language* [(London, 1861-1864)], II. 162. 164. 171-73. PAGET, John: *Hungary and Transylvania*, [1-2 (London, 1839. 2. kiadás 1850. 3. kiadás 1855.)], I. 17. 22. 48. 294-95. 321. II. 28. 111. 149-50. 170. 272. 310. 320. PATON, A[ndrew] A[rchibald]: [valószínűleg:] *Travels in Hungary, or Sketches of the Goth and the Hun, in Transylvania, Debreczin, Pesth and Vienna in 1850*, London, 1851. vagy *Researches on the Danube and the Adriatic; or, Contributions to the modern history of Hungary and Transylvania*, 1-2. Leipzig, 1861. I. 47. 113-14. SCHWAB, Erasmus: *Land und Leute in Ungarn*, I. Natur-, Cultur- und Reisebilder Leipzig, 1865. II. 58. SMITH, William: *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Little, Brown, and Co. Boston, 1865. I. 49. TAYLER, John James: *Narrative of a Visit to the Unitarian Churches of Transylvania, on Occasion of the Three Hundredth Anniversary of the First Proclamation of Religious Freedom at Torda in 1568*, *The Theological Review*, 6 (1869. január), II. 110. 113. Vö. FRANK, Tibor: *Picturing-Austria-Hungary. The British Perception of the Habsburg Monarchy 1865-1870*, Columbia University Press, New York, 2004. 309-10.

⁴⁹ *Übrigens ist es mir immer lieb Kenntnisse über allerlei geistigen Produkten Ungarns unter meinen Landsleuten zu streuen, aber in dieser beschäftigten Weltstadt ist es auf einmal Kunst und Geschäft Leser zu*

ben is közölt cikkeket Magyarországról a brit sajtóban, de érdeklődése közép-pontjában már az oktatás és a filológia állt. Recenziót jelentetett meg Felméri Lajosnak a brit iskolarendszerről írt könyvéről és egy másikról is, amely a magyar filológia helyzetével foglalkozott.⁵⁰

Budapesten nem maradt észrevétlen Patterson magyar tevékenysége. Könyve igen jó fogadtatásra talált Angliában,⁵¹ s bár kevesebb figyelmet szenteltek neki Magyarországon, a kiváló közgazdász, György Endre kijelentette: „Patterson élete, Patterson tevékenysége számunkra, magyarok számára nemzeti érdeket képvisel, és ez a remek ember igazán megérdemli, hogy nevét minden más rólunk író külföldi előtt említsük. Neve a legnépszerűbb köreinkben, a jó Sayous-éval együtt.”⁵² György találkozott is Pattersonnal Londonban nem sokkal ez előtt, 1872 tavaszán. Gyulai Pál ajánlására egyike volt annak a sok magyar látogatónak, akiket a barátságos angol úr őszinte melegséggel és érdeklődéssel fogadott.⁵³ Patterson nagyra becsülte György óhaját, miszerint „egyre több magyar tanulmányozza Angliát olyan okosan és pártatlanul, ahogyan ő tette”.⁵⁴ A *The Magyars* meghozta Pattersonnak 1869-ben a Kisfaludy Társaság külső tagságát és 1873-an a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja lett.⁵⁵ 1882-ben nekrológot írt a *The Academy*-be Arany János halálakor, és ez alkalommal levelet írt mind Arany Lászlónak, mind Gyulai Pálnak.⁵⁶

Természetesnek látszott, hogy beilleszték az ország gyorsan fejlődő oktatási rendszerébe és tudós társadalmába ezt az igen művelt, lelkes angolt, aki láthatóan szenvedélyesen érdeklődött Magyarország és a magyarok iránt. Amikor 1884-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter angol tanszéket alapított a budapesti egyetemen, pályázatot hirdetett a professzori állásra, és a számos jelentkező közül a választás Pattersonra esett. A minisztérium a kinevezés feltételéül szabta a magyar állampolgárság felvételét:⁵⁷ ne feledjük, hogy

---

finden die Zeit haben etwas davon zu profitieren.” A. J. Patterson – Budenz Józsefhez, 1871. május 5. MTAK Kt, Ms 5449/170. Patterson igen jól beszélt és írt németül.

⁵⁰ PATTERSON, A. J.: *A Hungarian Report on English Education*, *Macmillan's Magazine*, Vol. 46. June 1882. 155-160. Vö. GÁL István: *Magyarország, Anglia és Amerika* (Különös tekintettel a szláv világra), Officina, Budapest, d.n. [1945. 40. 2. kiadás IN: GÁL István: *Magyarország és az angolszász világ*. Szerk. FRANK Tibor, GÁL Ágnes és Julianna. Argumentum Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2005. 163. PATTERSON, A. J.: *Report on Recent Hungarian Philology*, *Transactions of the Philological Society*, 1882-3-4. Trübner & Co. London, 1885. 539-543.

⁵¹ Ld. pl. *Illustrated London News*, 1870. január 15. *The Saturday Review*, 1870. május 14. 645-46. MTAK Kt, Ms 4338/104-05.

⁵² GYÖRGY Endre: *Patterson J. Arthur*, *Vasárnapi Ujság*, 1872. július 7. 329-330. idézet 330. SAYOUS, Édouard: *Histoire des Hongrois et de leur littérature politique de 1790 à 1815* című műve 1872-ben, Párizsban jelent meg.

⁵³ A. J. PATTERSON - Gyulai Pálhoz, London, 1872. április 13. OSzK Kt Lt.

⁵⁴ A. J. PATTERSON - Gyulai Pálhoz, London, 1873. május 18. OSzK Kt Lt.

⁵⁵ A. J. PATTERSON a Kisfaludy Társaság titkárának, 1869, MTAK Kt, Ms 4338/82; akadémiai tiszteleti tagságáról ld. 1873. június 16-i diplomáját, melyet a londoni osztrák-magyar nagykövetséggen keresztül továbbítottak 1873. július 6-án, Ms 4338/78-79; hálás válaszát a Magyar Tudományos Akadémia elnökéhez 1873-ból ld. Ms 4338/83.

⁵⁶ A. J. PATTERSON - Gyulai Pálhoz, London, 1872. október 29. OSzK Kt Lt.

⁵⁷ CUSHING: 7.

ezek Magyarországon a módszeres magyarosítás évei voltak a közoktatásban (főként az 1879-es XVIII: törvénnyel és az 1883-as XXX: törvénnyel).⁵⁸

Patterson 1899-ben bekövetkezett, korai haláláig csaknem mindvégig tanított a budapesti egyetemen.⁵⁹ Sok energiát fektetett abba, hogy terjessze az angol nyelvet Magyarországon. Először 1887-ben adta ki Dallos Gyula 1859-ben megjelent angol nyelvkönyvének átdolgozott változatát, új címmel: *Gyakorlati angol nyelvtan*.⁶⁰ Nem sokkal később 1892-ben Balassa Józseffel (1864–1945), a fiatal magyar nyelvessel (és szabadkőművessel) együttműködve elkészítette az első komoly magyar tankönyvet angol tanulók számára, *Angol nyelvtan és olvasókönyv* címmel, 1892-ben.⁶¹

Patterson rendszeresen levelezett vezető magyar tudósokkal és budapesti professzorokkal, Budenz Józseffel (1836–1892) és Hunfalvy Pállal (1810–1891). Levelezésének tanúsága szerint is egyenrangú részese volt a magyar egyetemi életnek, nagyra becsülték mint tudóst és barátot.⁶² A vele egykorú Budenz-cel közös érdeklődési területe volt, s összekötötte őket a külföldi származás, az önkéntes elmagyarosodás és Magyarország közös tisztelete is. Budenz támogatta professzori pályázatát a budapesti Egyetemre.⁶³ Sok más kiváló magyar kortársával is jó kapcsolatot épített, közöttük Csontos Jánossal (1846–1918), az Országos Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményének vezetőjével,⁶⁴ illetve a nemzetközi hírű Ponori Thewrewk Emil (1838–1917) és Vámbéry Ármin (1832–1913) budapesti professzorokkal.⁶⁵ Odahaza, Nagy-Britanniában érintkezésbe lépett James (később Lord) Bryce-szal (1838–1922), aki ifjú korában, az 1860-as években Leslie Stephennel Erdélyben is utazott, és – sokkal később – a Lordok Házának idős tagjaként a trianoni békeszerződés revíziójának ékes szavú szószólója lett.⁶⁶ „Könyvgyűjteménye az egyetemi hallgatók mostani (nem megfelelő) könyvtárának magvát alkotta” – jegyezte meg Vernon Duckworth Barker 1937-ben.⁶⁷ Az egykori Angol Tanszék alapító professzorának nagyjából teljes személyes könyvtára máig megmaradt és ma az Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol-Amerikai Intézetének könyvtára őrzi. E magyarbarát angol profesz-

⁵⁸ *Magyar Törvénytár, 1879–1880. évi törvénycikkek*, Franklin, Budapest, 1896. 85–87; 1882–1883. évi törvénycikkek, Franklin, Budapest, 1896. 265–284.

⁵⁹ SZENTPÉTERY Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története (1635–1935)*, M. kir. egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. 535–6. 672.

⁶⁰ SZIRBIK Ferenc: *Az angol nyelv terjeszkedése Magyarországon 1914-ig*, Kecskemét, 1941. 44–45.

⁶¹ PATTERSON, A. J. és BALASSA József: *Angol nyelvtan és olvasókönyv*, Athenaeum, Budapest, 1892. – Balassa jól beszélt angolul.

⁶² A. J. PATTERSON – Budenz Józsefhez, MTAK Kt, Ms 5449/168–181; A. J. PATTERSON – Hunfalvy Pálhoz, MTAK Kt, Ms 4753/109–112.

⁶³ A. J. PATTERSON – Budenz Józsefhez, [London] 1885. május 11. MTAK Kt, Ms 5449/181.

⁶⁴ A. J. PATTERSON – Csontos Jánoshoz, 1890–91. OSzK Kt Lt.

⁶⁵ A. J. PATTERSON – Ponori Thewrewk Emilhez, 1897. OSzK Kt Lt; VÁMBÉRY Ármin – A. J. Pattersonhoz, 1880. április 21. MTAK Kt, Ms 4338/87.

⁶⁶ James BRYCE – A. J. Pattersonhoz, 1889. augusztus 21. MTAK Kt, Ms 4338/84–86. Vö. FRANK Tibor: *A régi Erdély – brit szemmel*. Tiszatáj 28/6. 1974. 77–79.

⁶⁷ BARKER, V. D.: *English Teaching in Hungary*. The Hungarian Quarterly, Vol. III, No. 1, Spring 1937. 93. (BARKER).

szor könyveiből budapesti angol szakos hallgatók nemzedékei tanultak angol nyelvet, irodalmat és történelmet. Könyveit megemlékezésül olyan pecséttel látták el, amely a mai napig tanúsítja, hogy gazdájuk egykor Patterson Arthur volt:

Budapesti Kir. m. Pázmány Péter
tud. egyetem bölcsészeti tudományi kara
Angol szeminárium
Patterson Arthur könyvtára

E bélyegző alapján, melyet valószínűleg tanszéki utóda, Arthur B. Yolland üttetett az öreg kötetekbe, rekonstruálni lehet egy 19. század végi professzori könyvtárat, s ez ritka dolog Magyarországon. Ez az egyedülállóan érdekes gyűjtemény⁶⁸ hazánkban különleges módon enged bepillantást egy alaposan elmagyarosodott angol gondolkodásába és tudományos elképzeléseibe, olyan valakiébe, aki kivételesen sokat tett azért, hogy Magyarország rákerüljön brit honfitársainak szellemi térképére. Könyvtára az angol irodalom és történelem igen művelt és sokoldalú ismerőjének mutatja Pattersont, olyan írástudónak, akit mélyen érdekelt a kortársi angol és amerikai irodalmi világ is.

Arthur Patterson könyvespolcának futó áttekintése is tükrözi a jó (régí és új) angol irodalom iránti mohó étvágyát, történeti és nyelvi-nyelvészeti érdeklődését. A könyvek módszeres vizsgálata kimutatja, hogy többségüket Patterson az 1880-as és 1890-es években, azaz budapesti egyetemi tanári működésének idején vásárolta. Célja minden bizonnyal az volt, hogy megfelelő kollekción hozzon létre az egyetemi oktatás és a tanulás céljaira. Ahol csak lehetőség nyílt rá, Patterson számos új német és osztrák könyvet is vásárolt az angol filológia tárgykörében, mint például Dr. Gustav Körting „*Grundriss der Geschichte der englischen Literatur von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*” c. művét,⁶⁹ vagy a Ludwig Herrig szerkesztette „*Sammlung englischer Schriftsteller mit deutschen Anmerkungen*” sorozat Julius Caesar és Othello kötetét,⁷⁰ Wilhelm Vietor és Franz Dörr *Englisches Lesebuch*-ját, vagy a *Wiener Beiträge zur Englischen Philologie* néhány kötetét,⁷¹ hogy csupán néhány, jellemző példával illusztráljuk a német filológia jól ismert hatását a magyar szellemi életre, s benne az angol filológiai tanulmányokra is. Angol könyvek természetesen korábban is léteztek Magyarországon, de főként arisztokrata könyvtárakban és más magángyűjteményekben, s nem annyira az állami fennhatóság alatt álló budapesti Egyetemen, ahol az angolnak kevés presztízse volt a 19. században és a 20. század nagy részében. Pattersont ezért joggal tekinthetjük úttörőnek Magyarországon, hiszen ő kezdte meg az angol stúdiumok módszeres és korszerű oktatását, ő állította fel az első angol könyvtárat egyetemi hallgatók számára, s társszerzője volt a legelső könyveknek, amelyek az angol mint idegen nyelv oktatását segítették ebben az országban.

---

⁶⁸ A Patterson-gyűjteményt Nádasy Ádám és Szalay Krisztina kollégáimmal 1981-ben magam rekonstruáltam.

⁶⁹ Münster, Heinrich Schöningh, 1887.

⁷⁰ Berlin, Th. Chr. Fr. Enslin, 1853-55.

⁷¹ SCHIPPER, J.: *Grundriss der englischen Metrik*, Wilhelm Braumüller, Wien und Leipzig, 1895.

Patterson jelentős könyvtárában van egy polc, amelyet nem Patterson *professzor*, hanem még az ifjú Arthur állított össze, és amely elárulja korai érdeklődését a magyar forradalom és szabadságharc iránt. Ezt írta: „*Magyarország klasszikus korszaka az én szememben az 1848–49-es forradalom és szabadságharc volt, amelyet gyermekként nagy figyelemmel követtem az angol újságok riportjain keresztül.*”⁷² A Cambridge-ben végzett tudós kisebb, de remek gyűjteményt állított össze a Magyarországról szóló angol könyvekből. Ezek arra utalnak, hogy a Walesben élő gyermek Kossuth Lajos (1802–1894), a magyar forradalom és tragikus utóélete bűvöletében élt. Ezeken a polcokon olyan ritkaságokkal találkozhatunk, mint a *Scenes of the Civil War in Hungary, in 1848 and 1849; with the Personal Adventures of an Austrian Officer in the Army of the Ban of Croatia*;⁷³ *Kossuth and Görgei: Recollections of a „Stormy Period”*, Duka Ti vadartól;⁷⁴ *Sketches of the Hungarian Emigration into Turkey*, egy honvéd tollából;⁷⁵ J. Horne Payne műve, a *The Addresses of the Hungarian Diet of 1861*,⁷⁶ és a *Pictures of Hungarian Life*, [J.C.] Byrne-től.⁷⁷

Egyik volt tanítványa 1937-ben úgy emlékezett egykori angol professzorára, mint egy fehér hajú öregemberre, aki Oliver Goldsmith *The Deserted Village* című regényéről prelegált.⁷⁸

Arthur J. Pattersonnak családja lett Magyarországon, ahol feleségével, Elisabeth-szel és négy lányával: Charlotte-tal, Margarettel, Maryvel, és Ursulával élt. Mind a négy leánynak édesanyjuk után Elisabeth volt a második keresztnéve, s ma már csupán néhány, az édesapjuk könyvtárában megmaradt könyvük emlékeztet rájuk.⁷⁹

Végezetül néhány óvatos felvetés: 1.) Felmerül a kérdés, hogy a Cambridge-ben végzett angol fiatalember kizárólag a magyar társadalom tanulmányozása végett érkezett-e Magyarországra. Nincsen bizonyítékunk rá, hogy megfigyelőként küldték volna hazánkba, s hogy azon brit írástudók sorába tartozott-e, akik közül J. A. Blackwell vagy sokkal később C. A. Macartney szerzett hírnevet. Vajon Arthur Patterson nem volt-e hivatalos vagy félhivatalos megfigyelője Magyarországnak az Osztrák–Magyar Monarchia megalakulásának forgatagos időszakában? 2.) Az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezésről sokat írtak Nagy-Britanniában. A politikai rendezésnek ez a formája jó fogadtatásra talált a szigetországban és potenciális modellként is kezelték az angol–ír viszony tekintetében. Olyan jelentős politikusok is foglalkoztak a brit belpolitikai viszonyoknak az osztrák–magyar minta szerinti rendezésével mint W. E. Gladstone liberális miniszterelnök és Arthur Griffith ír vezető.⁸⁰ Vajon elképzelhető-e

⁷² PATTERSON: I. köt. 22.

⁷³ London, William Shoberl, 1850.⁴

⁷⁴ Hertford, Stephen Austin & Sons, 1898.

⁷⁵ London, Chapman and Hall, 1853.

⁷⁶ London, Bell and Daldy, 1862.

⁷⁷ London, William Ridgway, 1869.

⁷⁸ BARKER: 93.

⁷⁹ Országh László professzor szíves, személyes közlése nyomán.

⁸⁰ FRANK, Tibor: *The Austro-Hungarian Compromise of 1867 and Its Contemporary Critics*. IN: BORHI, László (ed.): *Political Transactions in Hungary in Comparative Perspective*, Twenty-Second

hogy a brit belpolitikai viták érveinek egy része, közvetve vagy közvetlenül, A. J. Pattersontól eredt?

(3) Kérdésként merülhet fel az is, hogy vajon Pattersonnak lehetett-e, volt-e szerepe a magyar hivatalos külpropagandában, például az 1896. évi millenáris időszakban? Nem szabad túlértékelnünk azt a tényt, hogy két ajándékpéldányt is kapott a Jekelfalussy József által szerkesztett *The Millennium of Hungary and Its People*⁸¹ c. kötetből, de e gesztus bizonyára elismerése lehetett a kötet körül játszott szerepének. Feltehető, hogy mint a pesti angol professzort a magyar kormány rendre megkereste, hogy révén a magyar ügyet népszerűsítse Nagy-Britanniában. Mindenesetre a Horthy-korszakban mindvégig ilyen szerepet játszott Arthur B. Yolland professzor, Patterson utóda a budapesti Egyetemen.

Bármilyen szerepe is volt Arthur J. Pattersonnak, fontos és nem kellően értékelte alakja ő a magyar-brit kapcsolatok történetének. *The Magyars, Their Country and Institutions* című munkáját ki kellene adni magyar fordításban és alapos jegyzetekkel, s elkélne egy szép új (fakszimile?) kiadás angolul is, ismét csak korszerű jegyzetapparátussal. A mi Egyetemünknek el kell készítenie és ki kell adnia nálunk őrzött könyvtárának annotált katalógusát. Meg kellene jelentetni a *Middlemarch*-fordítás általa készített lektorálását annak bemutatására, hogy miként nézett ki egy angol klasszikus kortársi magyar fordításban. Az új földesúr általa készített angol fordítását ismét meg kellene jelentetni, emléket állítva egy nagy magyar író viktoriánus könyvsikerének. További levéltári kutatásokkal tisztázni kell Patterson politikai szerepét a kiegyezés körüli Magyarországon. A *The Magyars* alapján szép filmet lehetne készíteni egy régen elmúlt korszak Magyarországról – brit szemmel. Többet kellene tennünk Arthur B. Patterson emlékének és szellemének ébrentartásáért.

György Ránki Hungarian Chair Conference, Indiana University, Bloomington, April 1-2. 2000. *Hungarian Studies*, Vol. 14/2. 2000. 193-200.

⁸¹ Budapest: Pesti Könyvnyomda-Rt. 1897. Ld. a bejegyzést az egyik kötetben.

